

VERDRAAID!

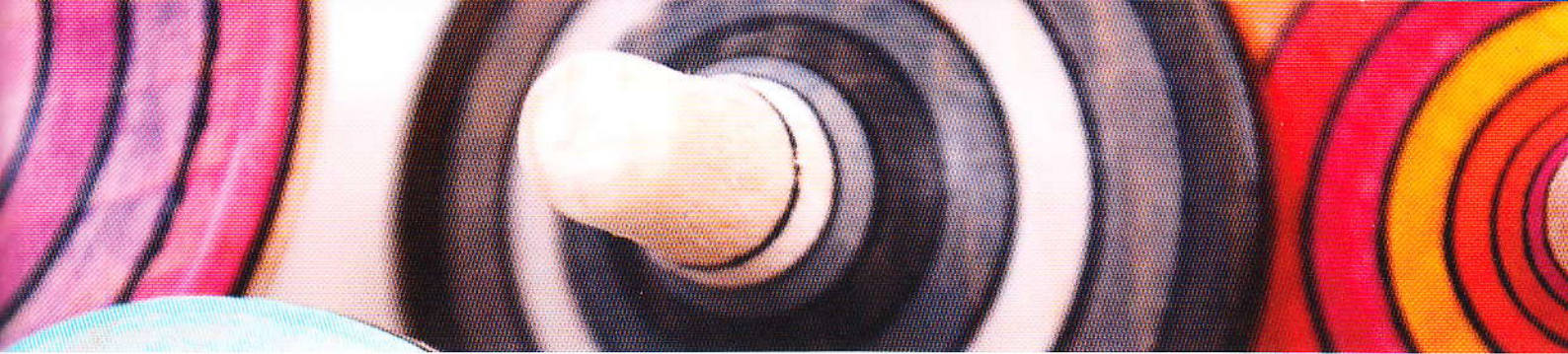
EEN KLEINE HISTORIE VAN DE TOL

Eenvoud is onuitputtelijk, wordt wel gezegd, en voor de tol gaat dit zeker op. Het simpele stukje hout met draad heeft twee eeuwen lang op vele plaatsen ter wereld voor vermaak garant gestaan.

TEKST: YVONNE VAN OSCH
FOTO'S: WWW.DEOUDESPEELKAMER.NL;
WWW.CIRCUSJOJOSHOP.BE;
WWW.MUSEUMKINDERWERELD.NL

Priktol, praktol, haktol, zweeptol, drijftol, bromtol... en maar draaien. De huidige generatie zestigers en ouder weet het nog wel. Het duurde even voor je de slag te pakken had, maar dan: vertier verzekerd. De stoerste jongens dreven een bout als 'taas' in de tol om beter te kunnen 'beuken', waarover later meer.

Spel en rite

Wie de eerste was die een stukje hout of klei liet draaien op een punt, blijft gehuld in de sluiers van het verleden. Bekend is dat Cato de Oude, magistraat in het republikeinse Rome van voor onze jaartelling, het tolleren al prees als passend tijdverdrijf. De Joden hadden in die tijd hun draaiende dreidels, vierkante stukjes hout of klei met op de zijden vier letters van het Hebreeuwse alfabet die staan voor Nes Gadol Hajah Sjam (Vertaald: 'Een groot wonder gebeurde daar.'). Kinderen namen de dreidels mee als zij in het geheim de Tora bestudeerden, om te doen alsof ze aan het spelen waren wanneer Tora-vijandige

gezagsdragers hen zouden bespeuren. Ook nu wordt tijdens Chanoeka nog met de Joodse tol gedraaid. Indianen in Noord- en Zuid-Amerika tolden lang voordat de blanke kolonisten voet aan wal hadden gezet. Inuit maakten er een sport van om rond het huis te rennen

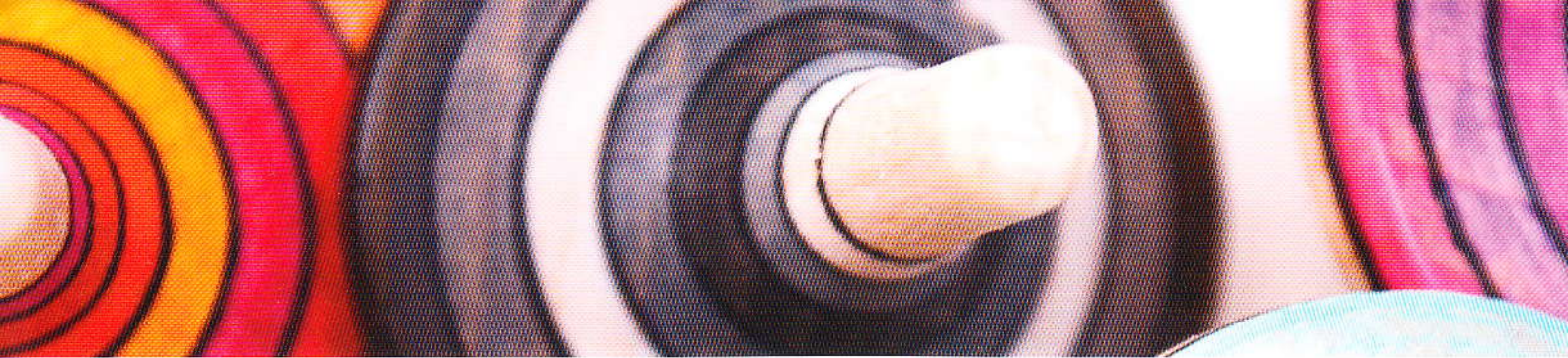
tijdens het draaien van de tol. Op Nieuw-Guinea en Borneo zijn stammen die tolleren nadat ze hun belangrijkste gewassen hebben geplant. Kortom: op verschillende plaatsen ter wereld heeft het tolleren al spel of rite betekenis (gehad).

Ruientikker

Dichter bij huis was de tol vanaf de middeleeuwen populair. In *The folk Games of Children* beschrijft Brian Sutton Smith hoe de Engelse kinderen met hun tolleren soms kilometers langs de landwegen renden op weg naar school. Ze maakten hun zweepjes van draden vlas. Een goede speler kon zijn tol over een afstand van 15 meter of meer wegslaan. Gevaar was wel de 'onderslag'. Sloeg je de zweep te laag, dan vloog de tol omhoog en pats... een ruientikker! Wegrennen had weinig zin, omdat de tol meestal de naam van de eigenaar droeg. Soms eiste ook de tol zijn tol. Dat we in Nederland niet minder van het spelletje hielden, wordt periodiek bewezen bij het

Daar zat echt verschil in. Je kon de taas vervangen door iets puntigers en zwaarders, zoals een dikke bout met moer. Dat maakte van de onschuldige priktol een haktol of oorlogstol. Als je hard en goed genoeg wierp kon je de tol van iemand anders ermee splijten.

Kappen, kloven, hakken, beuken

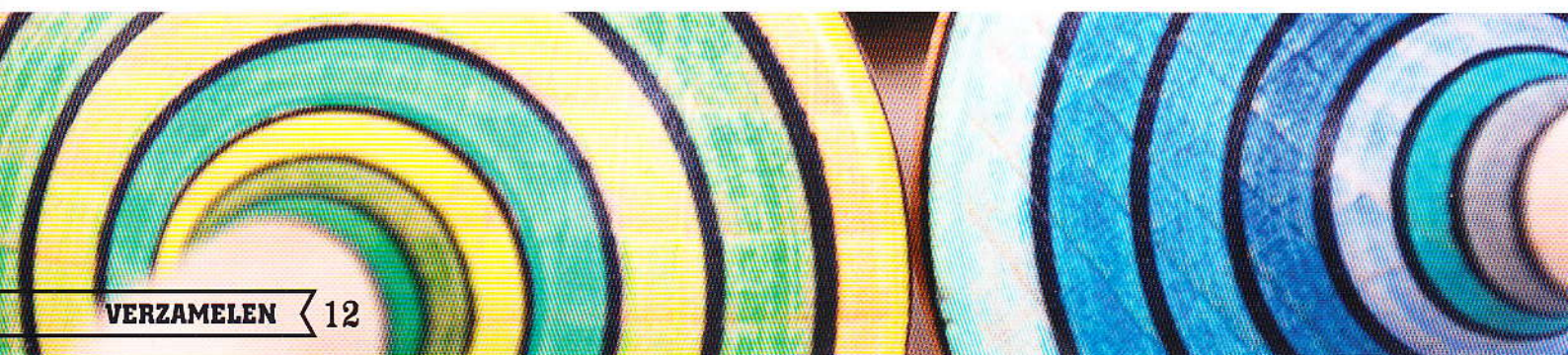
De stoere jongenstol werd ook wel ‘knel’ genoemd, zo blijkt uit de verhalen, en splijten ook wel kappen of kloven. Het werpen met de oorlogstol heette ook wel hakken of beuken. En iemand uit het oosten van het land gaf de prik- of haktol de naam ‘prak’. Er waren verschillende technieken, schrijft hij, om de prak te gooien. De gevorderden hielden het touwtje tussen gekromde vingers en gooiden de prak bovenhands, waarbij hij neerkwam vanuit de lucht. Chapeau! Overigens mag de tol van de meisjes wat

dreggen van grachten. Kinderen tolden op kerkhoven, in kerkgangen, op stenen stoepen en kademuren. In oud Amsterdam was het een kunst om de tol zo dicht mogelijk langs het water te laten draaien, naar blijkt niet altijd met succes. Het tolden in de kerk kon overigens niet op ieders instemming rekenen, getuige de klachten daarover in diverse bronnen neergedaald.

Tollen in de pot, noemden sommigen dat. De pintol, die de vorm had van een paddenstoel, was blijkbaar voor meisjes. Jongens hadden de grotere priktollen. In normale priktollen zat een ronde knop als ‘taas’. Het hebben van een goede taas was een bloedserieuze zaak, schrijft iemand zonder ironie de vleselijkheid betreffende.

Pintol en priktol

Het principe van de draaitol houdt wetenschappers tot de dag van vandaag geboeid. Waarom blijft een tol rechtop zolang hij snel om zijn as draait? Gyroscopisch effect en behoud van impulsmoment... Wij concentreren ons maar op de techniek. Handtollen worden met duim en vingers of de binnenkant van de handen in beweging gezet aan een staafje bovenop. Werptollen werp je met de zwiep van een opgedraaid touw. De werptollen kregen ook de naam drijftol of zweeptol als ze opgedreven werden door het slaan met een zweep. Misschien was het werpen zelf wel het leukst? Op de site jeugdsentimenten.net delen mensen grif hun ervaringen met het tolden op putdeksel en stoeptegels.

onschuldiger zijn geweest, deze kende wel een fantastische truc, zo meldt de site van het speelgoedmuseum Kinderwereld. Een speciale uitvoering van de pintol - de tol met de vorm van een champignon - is de keertol. Als deze tol met de bolle kant naar beneden in beweging wordt gezet, draait hij even rond om vervolgens met een korte slingerbeweging op zijn steeltje verder te draaien. Steek in je zak, mannen!

Bromtol

Vanaf het begin van de twintigste eeuw, meldt de site van Kinderwereld ook, kwamen de mechanische tolleren in opmars. Een pompstokje houdt deze tolleren, die veelal

van blik zijn gemaakt, gaande als een soort vliegwiel. Maar dan hebben we het toch al gauw over de goede oude bromtol! Een tol die het draaien van een brommend of suizend geluid vergezeld laat gaan. Van de bromtol bestaan vele prachtige en fantasierijke exemplaren. Een mooie collectie heeft bijvoorbeeld de online speelgoedwinkel De Oude Speelkamer. Eigenaar Ester Verheijden verzamelt op haar site de meest aansprekende bromtollen van groothandels in Engeland, België, Frankrijk, Tsjechië en Polen. Verheijden startte haar winkel vijf jaar geleden nadat ze in haar kraamtijd werd overladen met speelgoed vol toeters en bellen, lampen en slingers. Dat moet toch beter kunnen, dacht zij. Ze ging eens speuren op de zolder van ouders en schoonouders en vond wat haar inspireerde. Met De Oude Speelkamer bouwt ze nu gestaag verder aan een prachtig retro-assortiment: nieuw spul met een buiging naar een verleden zonder games. Ook de bromtollen met mooie kleuren en onschuldige tafereel uit voorbije tijden blijken in trek te zijn. En niet alleen bij opa's en oma's. Kunt u nog tolleren met de zweep? In speelgoedmuseum Kinderwereld in Roden stapt u terug in de tijd. Op het speelplein vindt u onder andere een vélocipède en vliegende Hollander. U kunt er hoepelen, hinkelen, blikje gooien en .... tolleren! ●

(Bronnen: speelgoedmuseum Kinderwereld; kunst en cultuur, infonu.nl; Jenneken Beij-Coolsma; jeugdsentimenten.net)

